

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2024, 24: 407-446

Din Öğretimi Sürecinde Öğretmenlerin Yeterliklerine, İhtiyaçlarına ve Sosyo-Psikolojik Problemlerine Yönelik Bir Meta-sentez Çalışması

Hümevra Nazlı TAN

Dr., MEB, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü

Dr., MEB, General Directorate of Religious Education

Ankara / Turkey

humevranazlitan@gmail.com

orcid.org/0000-0002-0325-7210

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Temmuz / July 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı / Issue: 24 **Sayfa /Page:** 407-446.

Atıf / Cite as: Tan, Hümevra Nazlı. "Din Öğretimi Sürecinde Öğretmenlerin Yeterliklerine, İhtiyaçlarına ve Sosyo-Psikolojik Problemlerine Yönelik Bir Meta-sentez Çalışması [A Meta-synthesis Study on Teachers' Competencies, Needs, and Socio-Psychological Problems in the Process of Teaching Religion]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 24 (December 2024): 407-446.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1522389>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

A Meta-synthesis Study on Teachers' Competencies, Needs, and Socio-Psychological Problems in the Process of Teaching Religion

Abstract

The aim of the research is to examine studies investigating the competencies, needs, and socio-psychological problems of teachers in the process of religious education and instruction in Turkey. A general review of studies in this field reveals that multi-faceted evaluations and generalizations, such as those conducted in meta-synthesis or meta-analysis research, have not yet been undertaken in the context of religious education. The research aims to address this gap in the field and provide a comprehensive perspective on the conditions of teachers in the process of religious education. For this purpose, a total of forty-one studies, comprising articles and postgraduate theses published between 2002 and 2022, were analyzed. The identified articles and postgraduate theses were analyzed using the meta-synthesis method. During the evaluation process, tables were used. As a result of the research, it was concluded that the general conditions and competencies of teachers in the religious education process were mostly evaluated negatively, and that many of the socio-psychological problems faced by teachers were related to these areas of competency. It has been determined that the low levels of competency of teachers in this process, and the socio-psychological problems that mostly develop as a result, stem from the fact that the general competencies of the teaching profession, as well as the vocational courses in Imam Hatip High Schools (İHL) and Religious Culture and Ethics (DKAB) education, are not organized in a specific and independent manner for these teachers. The research's proposed solutions related to this issue are listed as follows: The general competencies of the teaching profession, as well as the vocational courses in Imam Hatip High Schools (İHL) and Religious Culture and Ethics (DKAB) education, should be restructured in a specific and independent manner. In İHL vocational courses and DKAB lessons, teacher competencies should be determined based on subject-specific qualifications and expertise. Teacher training qualifications should integrate current and academic methods related to how religious knowledge should be taught. It is recommended that competencies of a socio-psychological nature, which support better management of the process, be added to the teacher competencies in the religious education process, along with competencies such as spiritual well-being, spiritual guidance, and religious counseling. According to the results of the research, teachers in the

religious education process mostly experience insufficiencies in the areas of "following innovations," "utilizing technology," "developing materials," "understanding the approaches of curricula," and "choosing appropriate methods." They also face socio-psychological problems in areas such as "self-development," "supporting students' cognitive, affective, and behavioral attitudes while transferring religious knowledge," "guiding students in problem-solving and coping skills," "moving religious education beyond a normative understanding of religion," and "being a reliable source of information in the eyes of students." It was determined that they need support in these areas. In this context, it is generally recommended that the processes of teaching religious knowledge be re-evaluated. It is advised that the interpretive, functional, and normative aspects of religious knowledge be reflected in religious education programs according to the needs of the students. It is also recommended that teaching methods be developed based on the type of religious knowledge, that these methods be taught to teachers, and that efforts be made to raise teachers' awareness of their perceptions of religious knowledge. On the other hand, according to the results of this research, there is a need to include topics that nourish religious sentiment and structure religious knowledge, such as "the perception of God and positive attachment figures to God," which form the foundation of religious knowledge and religious perception, within religious education programs as part of a conscious and strategic plan. Furthermore, it is considered important to include these topics in teacher training programs in the religious education process, as it may contribute to reducing the socio-psychological problems of teachers in this process. Indeed, the development of a positive perception of God helps regulate the nature of social relationships, which are the source of socio-psychological problems in individuals, and contributes to individuals forming more secure social relationships, being more tolerant in their interactions with others, and ultimately ensuring their spiritual well-being. It is strongly recommended that, in order to contribute to the resolution or at least reduction of teachers' socio-psychological problems, in-service training seminars and teacher training programs include "spiritual well-being" practices, which encompass organizing personal, social, environmental, and universal areas, based on the "progressive synergy" approach. Based on the research data, it has been concluded that the methodology of religious education today requires a new paradigm that develops solutions to teachers' socio-psychological problems,

reorganizes their competencies, and meets their needs in line with the demands of the age.

Keywords: Religious Teaching, Teacher, Competence, Socio-Psychology, Problem

Din Öğretimi Sürecinde Öğretmenlerin Yeterliklerine, İhtiyaçlarına ve Sosyo-Psikolojik Problemlerine Yönelik Bir Meta-sentez Çalışması

Öz

Araştırmanın amacı, Türkiye’de din eğitimi ve öğretimi sürecinde öğretmenlerin yeterliklerini, ihtiyaçlarını, sosyo-psikolojik problemlerini araştıran çalışmalarını incelemektir. Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında, çok yönlü değerlendirmelerin ve genellemelerin yapıldığı meta-sentez ya da meta-analiz gibi araştırmaların din öğretimi sürecinde henüz yapılmadığı gözlemlenmektedir. Araştırma, alandaki bu eksikliği giderme ve din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin durumları hakkında kapsamlı bir bakış açısı ortaya koyma çabasıdır. Bu amaçla 2002-2022 yılları arasındaki makale ve lisansüstü tezlerden oluşan toplam 41 araştırmaya ulaşılmıştır. Tespit edilen makale ve lisansüstü tez çalışmaları meta-sentez yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Değerlendirme sürecinde tablolardan yararlanılmıştır. Araştırma neticesinde din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin genel durumlarının, yeterliklerinin daha çok olumsuz olarak değerlendirildiği, öğretmenlerin karşılaştığı pek çok sosyo-psikolojik problemin bu yeterlik alanlarıyla ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu süreçteki öğretmenlerin düşük düzeydeki yeterlikleri ve çoğunlukla buna bağlı olarak gelişen sosyo-psikolojik problemleri daha çok öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin, İHL meslek dersleri ve DKAB öğretmenlerine yönelik özgün/müstakil bir şekilde düzenlenmemesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Araştırmanın konuyla ilgili çözüm önerileri şu şekilde sıralanmaktadır: Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri, İHL meslek dersleri ve DKAB öğretmenlerine yönelik özgün/müstakil bir şekilde yeniden düzenlenmeli, İHL meslek derslerinde ve DKAB derslerinde özel alan yeterliğine, alan uzmanlığına göre öğretmen yeterliklerinin belirlenmesi sağlanmalıdır. Öğretmen formasyonu eğitim yeterliklerine, dini bilginin nasıl öğretilmesi gerekliliğine yönelik güncel, akademik yöntemler entegre edilmelidir. Din öğretimi sürecindeki öğretmen yeterliklerine sürecin daha iyi yönetilmesine destek sağlayıcı sosyo-psikolojik nitelikteki yeterlikler ve bu yeterliklerle birlikte manevi iyi oluş, manevi rehberlik,

dini danışmanlık gibi yeterliklerin de eklenmesi önerilmektedir. Araştırmanın sonucuna göre din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin en çok; “yenilikleri takip etme”, “teknolojiden yararlanma”, “materyal geliştirme”, “öğretim programlarının yaklaşımlarını anlama”, “uygun yöntem seçebilme”, alanlarında yetersizlik yaşadıkları; “kendilerini geliştirme”, “dini bilgiyi aktarırken öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, davranışsal tutumlarını destekleyebilme”, “problem çözme/baş etme konularında öğrenciye rehberlik edebilme”, “din öğretimini normatif bir din anlayışı çerçevesinin dışına taşıyabilme”, “öğrencilerin gözünde güvenilir bir bilgi kaynağı olma” konularında sosyopsikolojik açıdan problem yaşadıkları, bu doğrultuda desteğe ihtiyaçları olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda; dini bilgiyi öğretme süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir. Dini bilginin yorumlayıcı, işlevsel, normatif yönlerinin, öğrencilerin ihtiyacına göre din öğretimi programlarına yansıtılması tavsiye edilmektedir. Dini bilginin türüne göre öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, geliştirilen öğretim yöntemlerinin öğretmenlere kazandırılması, öğretmenlerin dini bilgi algılarında farkındalıklarının sağlanması yönünde çalışmaların yapılması önerilmektedir. Diğer taraftan yine araştırma sonucuna göre dini bilginin ve din algısının temelini oluşturan “Allah algısı ve Allah’a olumlu bağlanma figürleri” gibi dînî duyguyu besleyen, dînî bilgiyi yapılandıran konuların bilinçli ve stratejik bir plan dâhilinde din öğretimi ve öğretmen yetiştirme programları kapsamına alınması gerekliliği hissedilmektedir. Nitekim olumlu yönde Allah algısının geliştirilebilmesi bireydeki sosyopsikolojik problemlerin kaynağını oluşturan sosyal ilişkilerin niteliğini düzenlemekte, bireylerin daha güvenli sosyal ilişkiler kurmasına, diğer insanlarla ilişkilerinde daha hoşgörülü olmasına nihayetinde manevi iyi oluşunun temin edilmesine katkı sağlamaktadır. Öğretmenlerin sosyopsikolojik problemlerinin giderilmesine ya da en azından azaltılmasına katkı sağlaması açısından hizmet içi eğitim seminerlerinin içeriğine ve öğretmen yetiştirme programlarına “ilerleyici sinerji” yaklaşımına göre hazırlanmış kişisel, toplumsal, çevresel, evrensel alanları düzenlemeyi kapsayan “manevi iyi oluş” uygulamalarının dahil edilmesi önerilmektedir. Araştırma verilerinden yola çıkarak, günümüzde din öğretimi metodolojisinin, öğretmenlerin sosyopsikolojik problemlerine çözüm önerileri geliştiren, yeterliklerini yeniden düzenleyen, bu doğrultuda ihtiyaçlarını karşılayan, çağın gereklerine uygun yeni bir paradigmaya ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Öğretimi, Öğretmen, Yeterlik, Sosyo-Psikoloji, Problem

Giriş

Din Öğretimi süreci; bir taraftan öğretmenlerin alan yeterlikleri, bu doğrultudaki ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilerek değerlendirilirken, diğer taraftan da süreci yürüten öğretmenlerin karşılaştıkları sosyo-psikolojik problemleri kapsamında incelenmesi, bu konuda çözüm önerilerinin geliştirilmesi gereken bir araştırma alanı olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu nedenle çalışmada, inceleme kapsamına alınan araştırmalar öncelikle öğretmenlerin yeterlik alanları kapsamında ele alınmış sonrasında ise öğretmenlerin karşılaştıkları sosyo- psikolojik problemleri kapsamında incelemeye tabi tutularak bu iki temel araştırma alanı doğrultusunda ortaya çıkan ihtiyaçlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin “yeterlikleri”, bu bağlamdaki “ihtiyaçları” incelendiğinde bu iki kavramın fiziki ihtiyaçlar haricinde birinin olmadığı yerde diğerinin ortaya çıkmasıyla fark edildiği görülmektedir. Yeterlik kavramı genellikle kişinin “görev ve sorumluluklarını yerine getirebilme gücü,¹ belirli bir işi, görevi etkili ve verimli bir şekilde yapabilmesi için gerekli mesleki bilgi, beceri, tutuma sahip olması² şeklinde tanımlanmaktadır. Öğretmen yeterlikleri ise genel yeterlik kavramı içerisinde daha spesifik şekilde “öğretmenlerin, mesleğini etkili ve verimli biçimde yerine getirebilmeleri için sahip olmaları gereken bilgi, beceri, tutumlar”³ olarak tanımlanmaktadır. En son 2017 yılında güncellenen *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri; mesleki bilgi, mesleki beceri, tutum, değerler* olmak üzere üç yeterlik alanı, bunların altında bulunan on bir yeterlik ve bu yeterliklere ilişkin atmış beş gösterge şeklinde belirlenmiştir. Yeterlik güncelleme çalışmaları sürecinde her öğretmenlik alanı için ayrı özel alan yeterliği belirlemek yerine, genel yeterliklere alan bilgisi ve alan eğitimi bilgisi yeterlikleri eklenerek her

¹ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000), 192.

² Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri pdf 2017*, (Erişim 25 Ocak 2024), II.

³ MEB. *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*, 2017, 4.

öğretmenin kendi alanına ilişkin yeterliklerini kapsayacak mahiyette bütünsel, tek bir metin oluşturulmasına karar verilmiştir.⁴

Din öğretiminin nabzını tutmak, sürece katkı sağlamak, öğretmenlerin alan yeterliklerinin ve ihtiyaçlarının belirlenmesi kadar süreçteki öğretmenlerin karşılaştıkları sosyo-psikolojik problemlere çözüm önerilerinin geliştirilmesini de gerektirmektedir. Bu anlamda araştırmada din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemlerinin incelenmesi gereksinimi de hissedilmiş, bu doğrultuda araştırmaya sosyal psikoloji ve din psikolojisi bakış açılarının da katkı sağlaması uygun görülmüştür. Nitekim dinin insan psikolojisinden insan ilişkilerine, eğitimden sosyal çevreye kadar insan varlığının temelleri üzerine olan büyük etkisi,⁵ bu sürecin değerlendirilmesinde çok yönlü bakış açısına sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle araştırmanın değerlendirme sürecine; duygu, düşünce ve davranışları, insanların başka insanlarla olan etkileşimleriyle açıklamaya çalışan sosyal psikoloji bakış açısı⁶ ve bireydeki dînî inancı, değeri, tutumu, yönelimi, anlayışı, duygu, düşünce ve davranışı araştıran din psikolojisi⁷ bakış açıları da ışık tutmuş ve değerlendirme sürecine katkı sağlamıştır.

Sosyal psikoloji, bireyin toplumsal durumu üzerine odaklanan psikolojinin alt dallarından biridir. Bireylerin içinde buldukları toplumsal ortam çerçevesinde kendilerini ve başkalarını nasıl algıladıklarını, davranışlarını nasıl açıkladıklarını ve sosyal çevrenin kendi tutum ve davranışları üzerine olan etkilerini inceleme kapsamına almaktadır.⁸ Sosyal psikoloji tanımlarına bakıldığında bu kavramın bireyler ve toplumlar arası etkileşimi inceleyen çift yönlü disiplin alanı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu anlamda sosyal psikoloji, hem kişinin toplum içindeki davranışlarını içten dışa yani bireyden çevreye doğru açıklamaya çalışmakta hem de dıştan içe yani çevreden bireye doğru yönelen etkileri açıklamaktadır.⁹ Sosyal psikoloji bu noktada bireysel davranışları her yönüyle inceleyen psikoloji¹⁰ ve bireydeki dini

⁴ MEB. Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri, 2017, 8.

⁵ Grace Davie, "Din Sosyolojisi", çev. Halil Aydınalp, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2005), 224.

⁶ Özer Ozankaya, "Toplumsal Davranışların Dilimi: Sosyal Psikoloji", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 23 (1968), 223.

⁷ Robert Emmons - Raymond Paloutzian, "Din Psikolojisi", çev. Ali Ayten, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2001), 111-114.

⁸ Shelley E. Taylor vd., *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez (İstanbul: İmge Yayınları, 2007).

⁹ Turkut Göksu, *Sosyal Psikoloji* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007), 5-6.

¹⁰ Göksu, *Sosyal Psikoloji*, 19.

inancın toplumsal ve bireysel yönlerini inceleyen din psikolojisi¹¹ alanlarıyla da ilişki içindedir. Psikolojinin çalışma alanı da insan davranışının, diğer insanların varlığından etkilenişini sorguladığı yerlerde toplumsal mahiyet kazanmaktadır.¹² Bu sebeple sosyal psikolojinin temel konusu bireyle içinde bulunduğu grup arasındaki ilişki çerçevesinde gelişmekte, şekil almaktadır.¹³ Din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin karşılaştıkları problemler araştırılmak istendiğinde bu alanın sosyo-psikolojik açıdan değerlendirilmesi kaçınılmaz bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü inanç ve değerlerin öğretildiği ortamlardaki tutumlar, ihtiyaçlar, görüşler, etkileşimler, yeterlikler, bunların değişimi, bütünüyle sosyo-psikolojik göstergeler olarak nitelendirilmektedir.¹⁴ “Din öğretimi sürecindeki öğretmenler” ifadesi bile başlı başına sosyal grup olarak nitelendirilebilmektedir. Din öğretimi sürecinin öğretmenin sosyal kimliği, kişiliği ve benliği üzerindeki etkileri, sürecin öğretmenler üzerine yüklediği sorumluluklar ve bu doğrultuda gelişen yeterlik düzeyleri yine bu sürecin neticesinde gereksinim duyulan ihtiyaç alanları sosyo-psikolojik çerçevede ele alınıp incelenmesi gereken konular olarak değerlendirilmektedir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de din eğitimi/öğretimi sürecinde öğretmenlerin yeterliklerini, bu süreçte karşılaştıkları sosyo-psikolojik problemlerini, varsa bu problemlerin öğretmen yeterlikleriyle ilişkisini, bu doğrultuda gelişen ihtiyaçlarını araştırma kapsamına alan çalışmalarını incelemektir. Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında, çok yönlü değerlendirmelerin, genellemelerin yapıldığı meta-sentez ya da meta analiz gibi araştırmaların din öğretimi sürecinde henüz yapılmadığı gözlemlenmektedir. Araştırma, alandaki bu eksikliği giderme ve din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin durumları hakkında kapsamlı bir bakış açısı ortaya koyma çabasıdır. Bu doğrultuda belirlenen makale ve lisansüstü tezler üzerinde bir meta sentez çalışması yapılması hedeflenmiştir.

¹¹ Emmons - Paloutzian, "Din Psikolojisi", 111-114.

¹² Michael A. Hogg - Dominic Abrams, *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes* (London - New York: Routledge, 1988), 7.

¹³ Michael A. Hogg - Dominic Abrams, "Social motivation, self-esteem and social identity," *Social identity theory: Constructive and critical advances*, ed. Dominic Abrams - Michael A. Hogg (London: Harvester Wheat Sheaf, 1990), 28.

¹⁴ Hogg - Abrams, *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*, 8.

2. Araştırmanın Sınırlılıkları

a. Araştırma, 2002-2022 yılları arasında Türkiye'de din eğitimi/öğretimi sürecinde DKAB ve meslek dersleri öğretmenlerinin yeterliklerini, karşılaştıkları sosyo-psikolojik problemlerini, bu doğrultuda gelişen ihtiyaçlarını araştırmaya yönelik yapılan makale ve lisansüstü tez çalışmalarını kapsamaktadır.

b. Araştırma Google Scholar, Google Akademik ve Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarına yüklenmiş çalışmalarla sınırlıdır.

c. Bu çalışma makale ve lisansüstü tez araştırmalarından oluşan toplam 41 çalışmayla sınırlıdır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, araştırmanın amacına uygun olarak meta-sentez yöntemi tercih edilmiştir. Meta-sentez yöntemi, nitel çalışmaların birbirine çevrildiği bir sentez yaklaşımı olarak ifade edilebilmektedir. Elde edilen sonuçların karşılaştırılması veya birleştirilmesiyle ulaşılan üst anlatılar, kuramlar ve genellemeler olarak tanımlanmaktadır. Meta-sentez çalışmalarını alandaki araştırmaların sıradan incelenişi olarak değerlendirmek doğru değildir. Meta-sentez yöntemi o araştırmalara ait bulguların benzerliklerinden ve farklılıklarından yola çıkılarak ulaşılan sonuçların yorumlanması ya da çözümlenmesidir. Bu şekilde yeni bilgilerin geliştirildiği metodolojik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.¹⁵

4. Araştırmanın Kapsamı, Verilerin Toplanması, Kodlanması ve Analizi

Bu çalışma, 2002-2022 yılları arasında yapılan ve araştırma konusu çerçevesinde ulaşılan toplam kırk bir araştırmayı kapsamaktadır. Araştırmaları belirleme sürecinde; "Din Öğretimi", "Din Eğitimi", "Öğretmen", "Yeterlik", "İhtiyaç", "Sosyo-Psikoloji ve Problem" anahtar kelimeleri kullanılmış ve bu kelimelerle ilgili yapılan çalışmalar incelenerek araştırılan konuyla doğrudan ilişkili çalışmalar araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu kapsamda belirlenen anahtar kelimelerle Yüksek Öğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi, Google Scholar, Google Akademik veri tabanlarında taramalar yapılmış, bu taramalar sonucunda elde edilen verilerden ölçüt örneklemeyle araştırmaya dâhil edilecek çalışmalar

¹⁵ Seyat Polat - Osman Ay, "Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi ENAD* 4/2 (2016), 54.

belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme türü, incelenen olgunun açıklamasında kullanılacak kritik durumların önceden belirlenmesini ve bu ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasını ifade etmektedir.¹⁶ Bu doğrultuda aşağıdaki ölçütlerle araştırmanın kapsamı belirlenmiştir.

- a. Çalışmaların içerdiği anahtar kelimelerin din öğretimi sürecinde öğretmenlerin yeterliklerine, sosyo-psikolojik problemlerine, ihtiyaçlarına yönelik olması ve araştırılan odak ilişkiyi içermesi,
- b. Araştırmaların Türkiye’de yapılmış olması,
- c. Araştırmaların belirli yıllar arasında (2002-2022) yapılmış olması.

Belirlenen ölçütlere göre çalışmaya dâhil edilen araştırmalar öncelikle kronolojik olarak incelemeye tabi tutulmuş sonrasında bu araştırmalar için bir kodlama sistemi uygulanmıştır. İncelenen makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinin hepsinde aynı kodlama sistemi kullanılmış, kodlamalar A1, A2... şeklinde yapılmıştır. Kodlanarak bilgisayara kaydedilen çalışmaların; akademik çalışma türleri, konuları, hedefleri, çalışma grupları, ait oldukları yıllar, illere göre dağılımları, araştırma yöntemleri, kullandıkları ölçme araçları, sonuçları ve önerileri özetlenmiş sonra bu veriler tablolara aktarılmıştır. İncelenen araştırmaların verilerine ilişkin benzerlikleri ve farklılıkları frekans değerleriyle tespit edilmiştir. Bu şekilde araştırmanın hedefi doğrultusunda genel sonuçlar çıkarılmaya çalışılmış sonrasında ise bu sonuçlar tartışılarak değerlendirmeye gidilmiş ve çözüm önerileri geliştirilmiştir.

5. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmiştir.

- a. İncelenecek araştırmaların belirlenmesinde anahtar kelimelerin yanı sıra odak ilişkiyi gösteren ölçütler de belirlenmiştir.
- b. Çalışma kapsamına alınan araştırmalar öncelikle kronolojik olarak incelemeye tabi tutulmuştur. Sonrasında ele alınan araştırmaların genel özellikleri ya da farklılıkları bu çalışmanın amacına uygun olarak tablolaştırılmış, frekans değerleriyle ifade edilmiştir.

¹⁶ Ali Baltacı, “Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / Journal of Bitlis Eren University Institute of Social Sciences* 7/1 (2013), 254, 255.

c. İncelenen araştırmaların, kodlamaları ve bu çalışmanın amacına yönelik benzerlik ve farklılık değerleri büyük bir titizlikle kaydedilmiş, incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

d. Bu araştırmada sadece akademik ortamlarda yer alan makale ve lisansüstü çalışmalara yer verilmiştir.

e. Çalışmada incelenen araştırmalar hakkında genel değerlendirmelerde bulunurken, objektif bir tutum sergilenmeye çalışılmıştır.

6. Bulgular

6.1. Araştırma Kapsamında Ele Alınan alışmaların Kronolojik Açıdan İncelenmesine Yönelik Bulgular

2002-2003:

Araştırma kapsamında incelenen akademik çalışmalara bakıldığında ilk olarak 2003 yılında ilköğretim DKAB ğretmenlerinin yeterli düzeylerini etkileyen faktörler üzerine yapılan bir makale çalışması dikkatleri çekmektedir. Bu araştırma aynı zamanda izlediği yöntem açısından da alanında ilk olma özelliği taşımaktadır.¹⁷ Bir yıl öncesinde lğin geliştirilmesi üzerine n araştırma yapılmıř¹⁸ sonrasında ise DKAB ğretmenlerinin yeterli düzeylerini ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirilmiştir.¹⁹

2004-2005:

2004 yılında yine ilköğretim DKAB ğretmenlerinin yeterliklerini araştıran bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada bir yıl önce geliştirilen ölçek kullanılmıştır.²⁰ Bu lek'in sonraları yine birçok araştırmada kullanıldığı gözlemlenmiştir.²¹ Bu araştırmaların farklı bir

¹⁷ Recai Doğan - Nurullah Altaş, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretmenlerinin Yeterlik Düzeylerini Etkileyen Faktörler (Ankara rneği)", *AÜİFD* 44/2 (2003), 173-186.

¹⁸ Recai Doğan - Nurullah Altaş, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretmenleri Yeterlik leği zerine Bir n Araştırma", *AÜİFD* 43/1 (2002), 109-122.

¹⁹ Doğan - Altaş, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretmenlerinin Yeterlik Düzeylerini Etkileyen Faktörler", 177.

²⁰ Mücahit Arpacı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretmenlerinin Yeterlikleri İzmir İli rneğinde Bir Alan Araştırması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 158.

²¹ Eyüp şimşek, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ğretmenlerinin Yeterlikleri (Erzurum rneği)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 206; Mahmut Zengin, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretmenlerinin Eğitim ğretim Yeterlik Algıları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/22 (2013), 6.

versiyonu 2005 yılında yapılmış, bu araştırmada da öğretmen yeterliğini ölçmek için örnekleme uygun bir anket geliştirilmiştir.²²

2008-2009:

2008'de Adana'da yapılan bir araştırmada DKAB öğretmenlerinin derslerde araç-gereç kullanma bilgi/becerileri ölçülmüştü²³ aynı araştırmanın bir benzeri de iki yıl sonra Konya'da yapılmıştır.²⁴ 2009'da İHL meslek dersleri öğretmenlerinin yeterliklerini ölçmek üzere yapılan bir araştırmada ise "kişisel/mesleki değerler", "mesleki gelişim", "öğrenciyi tanıma ve öğrenciyle ilişki kurma", "öğretme/öğrenme süreçleri", "okul, aile, toplumla ilişkiler" üzerine dört boyutta öğretmen yeterliliği ölçülmüştür.²⁵ Aynı araştırma bir yıl sonra DKAB öğretmenleri üzerinde de uygulanmıştır.²⁶ Yine aynı yıl ilköğretim DKAB programlarının değerlendirilmesi ve etkililiği üzerine bir araştırma yapılmış, bu konudaki öğretmen görüşleri incelenmiştir.²⁷ Bu yıla ait diğer bir çalışma da DKAB öğretiminde öğretmen davranışlarına yöneliktir.²⁸

2011-2012:

2011 yılına gelindiğinde ise MEB'in Temel Eğitime Destek Projesi kapsamında başlattığı çalışmalar sonucunda belirlenen "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri" konusunda bir çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri, MEB'in onayladığı altı ana yeterlik, otuz bir alt yeterlik ve iki yüz otuz üç performans yeterliliği şeklinde belirlenmiştir.²⁹ Aynı yıl yapılan doktora

²² Safinaz Asrı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Yeterlikleri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 50,53, 60, 67,87.

²³ Rıdvan Demir, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Araç-Gereç Kullanma Bilgi ve Alışkanlıkları (Adana Örneği)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 79-83.

²⁴ Mustafa Özdemir, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin DKAB Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 151-156.

²⁵ Ahmet Koç, "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 138-140.

²⁶ Ahmet Koç, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (2010), 107.

²⁷ Mahmut Zengin, *Yapılandırıcılık ve Din Eğitimi İlköğretim DKAB Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve Öğretmen Görüşleri Açısından Etkililiği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 346-359.

²⁸ Zeynep Çelik, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Öğretmen Davranışları (Çınarcık Örneği)* (Yalova: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 50-54.

²⁹ Hacer Âşık Ev, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretmeninin Nitelik ve Mesleki Yeterlilikleri", *İlköğretim Online* 10/2 (2011), 524.

tezinde ise bu ana yeterlik alanlarının altında bir yeterlik alanı olan “öğretmenlerin öğrenci başarısını değerlendirme yeterlikleri” ölçülmeye çalışılmıştır.³⁰ 2012 yılında yapılan bir başka çalışmada da din öğretimi sürecinde “soyut” kavramların öğretilmesiyle ilgili problemler araştırılmış³¹ ve DKAB öğretmenleriyle İHL meslek dersleri öğretmenlerinin yeterliklerine ilişkin algıları aynı çalışma kapsamı altında incelenmiştir.³² Bir yıl sonra DKAB öğretmenlerine yapılan farklı bir çalışmada din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi sürecindeki engellilerin durumu incelenirken, DKAB öğretmenlerinin engellilere yönelik verdikleri din eğitiminde karşılaştıkları sorunlar tespit edilmiştir.³³ Aynı yıl DKAB öğretmenlerinin eğitim öğretim alanlarındaki yeterlik algıları da araştırılmıştır.³⁴

2014-2015:

2014’de yapılan çalışmalara bakıldığında DKAB öğretmenlerinin sosyo-psikolojik anlamda tükenmişlikleri üzerine yapılan bir araştırma dikkatleri çekmektedir.³⁵ Sonraki yıllarda yine öğretmen yeterlikleri üzerine yapılan çalışmalarda sosyo-psikolojik açıdan öğretmen yeterliklerinin araştırıldığı ancak müstakil olarak bu anahtar kelimenin kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda DKAB öğretmenlerinin diğer öğretmenlere göre³⁶ ve veli beklentilerine göre³⁷ yeterliklerinin araştırıldığına rastlanılmaktadır. Aynı yıl din eğitimi/öğretimiyle ilgili

³⁰ Yusuf Bahri Gündoğdu, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğrenci Başarısını Değerlendirme Yeterlikleri (İstanbul Örneği)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011) 187-196.

³¹ Nesrin Ayaydın, *Din Öğretiminde Soyut Kavramların Öğretilmesiyle İlgili Problemlerin İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012) 98-103.

³² Süleyman Akyürek, “İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersiyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Yeterliklerine İlişkin Algıları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 16/1 (2012), 42-44.

³³ Teceli Karasu, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Sürecindeki Engelliler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 346-359.

³⁴ Mahmut Zengin, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlik Algıları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/27 (2013), 112-128.

³⁵ Nazım Bayraktar, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Algıları*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 366-351.

³⁶ Hacı Yusuf Acuner - Ahmet Akif Erbaş, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Diğer Branş Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016), 167, 168.

³⁷ Zehra Turan, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Yeterlikleri: Veli Beklentileri”, *ÇÜİFD* 17/2 (2017), 200-202.

sorunlar okul yöneticilerinin görüşlerine göre araştırılmış,³⁸ bir yıl sonra ise bu alanda toplam beş çalışmanın yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmalarda; öğretmen adaylarına göre din dersi öğretmenlerinin yeterlikleri,³⁹ DKAB öğretmenlerinin öğretim teknolojileri alanındaki yeterlikleri,⁴⁰ İHL öğretmenlerinin öğrenciler tarafından epistemik otorite olarak görülüp görülmemesi,⁴¹ İHL öğretmenlerinin materyal geliştirme durumları,⁴² öğrencilerin İHL öğretmenlerinin yeterliklerine yönelik algıları⁴³ gibi konular incelenmiştir.

2019:

2019 yılına gelindiğinde en çok araştırmanın bu yıl yapıldığı ve farklı veri kaynaklarından bilgi alınarak birçok konuda araştırmanın yapıldığı gözlemlenmiştir. Din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin motivasyonları,⁴⁴ öğrenci görüşlerine göre bu süreçteki meslek derslerinin değerlendirilmesi,⁴⁵ öğrencilerin meslek dersi öğretmeni ve idarecilerine yönelik metaforik algıları,⁴⁶ öğretmenlere göre seçmeli din derslerinde karşılaşılan sorunlar,⁴⁷ öğretmenlerin din derslerinde kullandıkları

³⁸ İbrahim Aşlamacı, “İmam Hatip Liselerindeki Din Eğitiminin Niteliğiyle İlgili Sorunlar: Okul Yöneticilerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma”, *Turkish Studies* 12/10 (2017), 73-79.

³⁹ Umut Kaya, “Din Derslerine Giren Öğretmenlerin Yeterliklerine Dair Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2018), 106, 108.

⁴⁰ Eyüp Şimşek, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Öğretim Teknolojileri Alanındaki Yeterlikleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/3 (2018), 1142-1145.

⁴¹ Müslime Örekli, *Anadolu İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Öğrenciler Tarafından Epistemik Otorite Olarak Görülmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 103-107.

⁴² Mehmet Korkmaz, “İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Materyal Geliştirme Durumları”, *Bilimname* 35/1 (2018), 205-209.

⁴³ İbrahim Aşlamacı, “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Meslek Dersi Öğretmenlerinin Yeterliklerine İlişkin Algıları”, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 11/22 (2018), 100-105.

⁴⁴ Mehmet İlhan, *İmam Hatip Meslek Dersleriyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Motivasyonlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi (Uşak Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 82-88.

⁴⁵ Zehra Özgül, *Öğrenci Görüşlerine Göre İmam Hatip Liselerinde Meslek Derslerinin Değerlendirilmesi (Şanlıurfa Örneği)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019) 53-70.

⁴⁶ Tuncay Karateke, “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin İmam Hatip Lisesi, Meslek Dersi Öğretmeni ve İdarecilerine İlişkin Metaforik Algıları”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/3 (2019), 1251, 1254.

⁴⁷ İbrahim Aşlamacı - Ömer Faruk Gök, “Öğretmenlerine Göre Ortaokul Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinde Karşılaşılan Sorunlar: Nitel Bir Araştırma”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2019), 378-384.

materyallere ilişkin görüşleri,⁴⁸ okul yöneticilerine göre imam-hatip liselerinde görülen problemler,⁴⁹ dinî kavramların öğretimi,⁵⁰ İHL öğretmenlerinin mesleki sorunları ve çözüm önerileri⁵¹ gibi çalışmalar bunlardan bazılarıdır. Çalışma kapsamındaki öğretmenlerin sosyopsikolojik problemlerine yönelik birçok veri, bu araştırmaların içeriğinden elde edilmiştir.

2020-2022:

2020-2022 yılları arasında yapılan çalışmalara bakıldığında bu araştırmalarda öğretmenlerin yeterlik ve problem alanlarındaki çeşitlilik dikkatleri çekmektedir. Bu yıllar arasında yine din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin kavram öğretiminde karşılaştıkları zorluklar,⁵² aldıkları eğitimin psikolojik anlamda duygusal zekâ ve mesleki öz-yeterlikleri üzerine etkisi,⁵³ öğretmenlerin öğrencilerine problem çözme becerisi kazandırma yeterlikleri,⁵⁴ dinî danışmanlık/rehberlik yeterlikleri,⁵⁵ din derslerinde sorulan öğrenci sorularının ve öğretmen cevaplarının incelenmesi,⁵⁶ öğretmenlerin dinî bilgi anlayışları ve bunun din

⁴⁸ Ömer Demir - Fatma Cesur, "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Derslerinde Kullandıkları Öğretim Teknolojileri-Materyaller ve Konuya İlişkin Görüşleri", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2019), 92-97.

⁴⁹ Ali Baltacı, "Okul Yöneticilerine Göre İmam-Hatip Liselerinde Karşılaşılan Sorunlar", *Bilimname* 40/4 (2019), 393-398.

⁵⁰ Hasan Çetinel, "Kavram Olgusu; Dinî Kavramların Öğretimi, Önemi ve Sınırlılıkları Üzerine", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 110-111.

⁵¹ Ali Baltacı, "İmam-Hatip Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Sorunlarının Analizi ve Çözüm Önerileri", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2 (2019), 258, 259.

⁵² Habibe Erva Uçak - Recai Doğan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar", *Journal of Islamic Research* 32/2 (2021), 423-425.

⁵³ Kübra Karakuş, *DKAB Öğretmenlerinin Aldıkları Din Eğitiminin, Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Mesleki Öz-Yeterliliklerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 122-128.

⁵⁴ Yasin Yiğit, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğrencilere Problem Çözme Becerisi Kazandırma Yeterliği Üzerine Bir Alan Araştırması (Türkiye Örneği)", *DEUİFD* 53 (2021), 156,160.

⁵⁵ Fatma Çapcıoğlu - Halise Kader Zengin, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Dinî Danışmanlık ve Rehberlik Yeterlikleri -Araştırma, Geliştirme ve Eğitim Projesi-", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (2021), 280-281.

⁵⁶ Erdal Zengin - Burcu Gezer Şahin, "4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Öğrencilerin Sordukları Sorular ve Öğretmenlerin Verdikleri Cevapların İncelenmesi", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 40 (2021), 66-68.

öğretimine yansımaları,⁵⁷ öğretmenlerin iletişim becerilerinin öğrenci tutumlarına etkisi⁵⁸ gibi çalışmalar yapılmıştır.

6.2. Araştırmanın Örneklem Tanıtımına Yönelik Bulguları

Bu bölümde inceleme kapsamına alınan çalışmalarının analizlerine ait bulgulara yer verilmektedir.

Araştırmanın Yılı	Araştırmanın Kodu	Frekans Değeri
2002	A41	1
2003	A1	1
2004	A2	1
2005	A3	1
2006	A4	1
2008	A5	1
2009	A26	1
2010	A6, A7, A8, A9	4
2011	A10, A11,	2
2012	A34, A32	2
2013	A12, A13	2
2014	A14	1
2016	A16	1
2017	A17, A27	2
2018	A18, A19, A28, A29, A30	5
2019	A20, A31, A34, A35, A36, A37, A38, A15	8
2020	A21	1
2021	A22, A23, A24, A39, A40	5
2022	A25	1
Toplam		41

Tablo 1: Araştırmaların Ait Oldukları Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamındaki çalışmalarının sekiz frekans değeriyle en çok 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. En çok araştırmanın yapıldığı diğer yıllar ise 2018-2021 yıllarıdır. Genel olarak

⁵⁷ Gülşen Sayın, *Din Dersleri Öğretmenlerinin Dinî Bilgi Anlayışları ve Bunun Din Öğretimine Yansımaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 353-378.

⁵⁸ Ümit Kalkan vd., "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin İletişim Becerilerinin Öğrenci Tutumlarına Etkisi", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 9/17 (2022), 169-173.

konuyla ilgili çalışmaların 2002 yılında ölçek geliştirmeye yönelik ön araştırmayla başladığı gözlemlenmektedir.

Araştırmaların akademik çalışma türlerine göre dağılımı tablo 2'de verilmiştir.

Akademik Çalışma Türü	Araştırmanın Kodu	Frekans Değeri
Makale	A1, A26, A7, A10, A32, A12, A16, A17, A27, A18, A19, A29, A30, A31, A34, A35, A36, A37, A22, A24, A25, A39, A40, A41	24
Yüksek Lisans Tezi	A2, A3, A5, A8, A9, A33, A13, A15, A28, A20, A21, A38	12
Doktora Tezi	A4, A6, A11, A14, A23	5
Toplam		41

Tablo 2: Akademik Çalışma Türlerine Göre Araştırmaların Dağılımı

Tablo 2 incelendiğinde çalışma kapsamına alınan araştırma türlerinde yirmi dört frekans değeriyle en çok makale çalışmasının yapıldığı, daha sonra on iki frekans değeriyle yüksek lisans ve beş frekans değeriyle en az doktora çalışmasının yapıldığı görülmektedir.

Konularına, amaçlarına göre araştırmaların dağılımı tablo 3'te verilmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Amacı	Araştırmanın Kodu	Frekans
Öğretmen Yeterliklerini Ölçme ve İhtiyaçlarını Belirleme	A1, A2, A4, A3, A7, A10, A12, A26, A11, A32, A16, A17, A18, A19, A21, A22, A24, A25, A30, A5, A9, A29, A35, A41	24
Öğretmenlerin Sosyo-psikolojik Problemlerini Araştırma, İhtiyaç Belirleme	A33, A34, A39, A38, A27, A36, A37	7
Öğretmen, Öğrenci ve Program Durumlarını Değerlendirme, İhtiyaç Belirleme	A6, A8, A13, A14, A15, A28, A20, A31, A23, A40	10
Toplam		41

Tablo 3: Konularına ve Amaçlarına Göre Araştırmaların Dağılımı

Tablo 3 incelendiğinde; yirmi dört frekans değeriyle en çok "öğretmenlerin yeterliklerini ölçmek, değerlendirmek ve bu doğrultuda

ihtiyaç alanlarını belirlemek”, ikinci sırada on frekans değeriyle “din öğretimi ortamlarında öğretmen, öğrenci ve program durumlarını değerlendirmek”, üçüncü sırada ise yedi frekans değeriyle “din öğretimi sürecinde öğretmenlerin yaşadıkları sosyo-psikolojik problemleri araştırmak” üzerine çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Çalışma gruplarına göre araştırmaların dağılımı tablo 4’de verilmiştir.

Çalışma Grupları	Araştırmanın Kodu	Frekans
DKAB/İDKAB Öğretmenleri	A1 (182 kişi), A2 (251 kişi), A9 (95 kişi), A11 (557 kişi), A33 (25 kişi), A19 (530), A3 (229 kişi), A4 (400 kişi), A5 (55 kişi), A6 (20 kişi), A7 (326 kişi), A8 (188 kişi), A12 (165 kişi), A13 (22 kişi), A14 (253) kişi, A16 (262 kişi), A34 (24 kişi), A21 (186 kişi), A22 (442 kişi), A39 (20 kişi), A40 (20 kişi), A41	22
İHL/İHO Meslek Dersi Öğretmenleri	A26 (216 kişi), A38 (58 kişi), A29 (82 kişi)	3
DKAB/İHL Meslek Dersleri Öğretmenleri	A32 (442 kişi), A15 (90 kişi), A35 (260 kişi), A23 (21 kişi), A24 (100 kişi)	5
Öğretmenlere Yönelik Çalışmalarda Veri Toplama Kaynağı Olarak Öğretmen Adayları, Veliler, Öğrenciler, İdareciler	A17 (21 kişi), A27 (25 kişi), A36 (2173 kişi), A18 (331 kişi), A28 (12 kişi), A30 (3775 kişi), A20 (45 kişi), A31(412 kişi), A 25 (399 kişi)	9
Literatür Çalışmaları	A10, A37	2
Toplam		41

Tablo 4: Çalışma Gruplarına Göre Araştırmaların Dağılımı

Tablo 4 incelendiğinde, beş ayrı çalışma grubu üzerinde araştırmaların yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu araştırmalar veri toplama kaynağı açısından farklılık gösterse de aynı konunun çalışıldığı farklı çalışma gruplarına sahip araştırmalardır. Elde edilen veri çeşitliliğine göre araştırılan konunun daha ayrıntılı incelenmesi sağlanmıştır. Tablo 4 incelendiğinde ise *İHL/İHO Meslek Dersleri Öğretmenleriyle* yapılan

çalışmaların, örneklem oluşturulmadan yapılan çalışmalardan sonra *en düşük frekans değerine sahip çalışmalar olduğu görülmektedir.*

İllere göre araştırmaların dağılımı tablo 5'de verilmiştir.

Araştırmanın Yapıldığı İl	Araştırmanın Kodu	Frekans
Ankara	A1, A38, A24, A23	4
İzmir	A2	1
Antalya, Isparta, Burdur	A3	1
Erzurum	A4, A19	2
Adana	A5	1
Erzurum, Yalova	A41	1
Farklı bölgelerde bulunan 14 il	A26	1
İstanbul	A6, A11, A33 A18, A21	5
Farklı bölgelerde bulunan 10 il	A7	1
Yalova, Çınarcık	A8	1
Sakarya	A12,	1
Konya	A9, A28	2
NUTS'a göre belirlenen 12 bölgeden 6 il	A32	1
Türkiye'nin farklı coğrafi bölgeleri	A22	1
Trabzon, Erzurum, Muş	A13	1
Uşak	A15	1
Kayseri	A14, A29	2
Rize	A16	1
İl sınırlaması yapılmamış	A17, A35, A36, A39	4
TÜİK'in Düzey 1' seviyesinden belirlenen 12 il	A27, A30	2
Urfa	A20	1
Elazığ	A31	2
Malatya	A34	1
Lefkoşa	A25	1
Türkiye'nin çeşitli illeri (Hangi iller olduğu bildirilmemiş)	A35, A40	2
Toplam		41

Tablo 5: İllere Göre Araştırmaların Dağılımı

Tablo 5 incelendiğinde, kırk ayrı il genelinde araştırma yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu illerden bazıları grup şeklinde diğerleri ise müstakil olarak direk o şehir genelinde araştırma kapsamına alınmıştır.

Üzerinde en çok çalışma yapılan şehirler sırasıyla İstanbul, Ankara, Erzurum'dur. Dört tanesinde de il sınırlaması yapılmamıştır. Bütün bölgelerini içeren kapsamlı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bir araştırma KKTC'de, Lefkoşa'da yapılmıştır. Tablo 5'e göre Türkiye'nin bütün illeri göz önüne alındığında bu illerin sadece yarısında bu alanda çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir.

Araştırma yöntemlerine göre çalışmaların dağılımı tablo 6'da verilmiştir.

Araştırma Yöntemleri	Araştırmanın Kodu	Frekans Değeri
Nicel Araştırma	A1, A2, A4, A8, A11, A32, A12, A15, A18, A3, A19, A29, A36, A21, A22 A41	16
Nitel Araştırma	A5,A6,A7,A33,A13,A16,A17,A27,A28,A30,A20,A31,A34 ,A35,A38, A23,A24, A25,A39,A40	20
Karma Araştırma	A9, A26, A14	3
Literatür Tarama	A10, A37	2
Toplam		41

Tablo 6: Araştırma Yöntemlerine Göre Çalışmaların Dağılımı

Tablo 6 incelendiğinde, üç ayrı araştırma yöntemiyle çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir. Tablo 6'ya göre;

1. sırada yirmi frekans değeriyle en çok nitel araştırma,
2. sırada on altı frekans değeriyle nicel araştırma,
3. sırada üç frekans değeriyle karma araştırma,
4. sırada iki frekans değeriyle literatür tarama yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Kullanılan ölçme araçlarına göre araştırmaların dağılımı tablo 7'de verilmiştir.

Kullanılan Ölçme Araçları	Araştırmanın Kodu	Frekans Değeri
Anket, Ölçek, Form	A8, A15,A29,A30,A36, A21, A22, A25, A41, A1, A2, A4, A12, A19, A32, A3	16
Anket, Ölçek, Gözlem, Yüz Yüze Görüşme	A5, A7,A26, A9, A15 A18,	6

Görüşme Formları, Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler, Yüze Görüşmeler, Mülakat	A6, A33, A13, A16, A17, A27, A38, A35, A20, A39, A40, A11	12
Odak Grup Görüşmeleri/ Gözlem	A28, A24	2
Literatür Taraması, İçerik Çözümleme	A10, A37	2
Gözlem, Görüşme, Doküman Analizi	A34, A23	2
Metaforlar /Mecazlar/ Açık Uçlu Sorular	A 31	1
Toplam:		41

Tablo 7: Kullanılan Ölçme Araçlarına Göre Araştırmaların Dağılımı

Tablo 7 incelendiğinde, yapılan araştırmalarda çok farklı ölçme araçlarının kullanıldığı, bu araçların birçoğunun birlikte kullanıldığı gözlemlenmektedir. Tablo 7'ye göre;

İlk sırada on altı frekans değeriyle en çok anket, ölçek ve formların, en son sırada bir frekans değeriyle metaforlar, mecazlar, açık uçlu soruların ölçme aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

6.3. Araştırma Örnekleminin İçeriğine Yönelik Bulgular

Din öğretimi sürecinde öğretmen, öğrenci, program durumlarının değerlendirilmesine, öğretmen yeterliğine, öğretmenlerin yaşadıkları sosyo-psikolojik problemlere yönelik yapılan araştırmalarda ele alınan konular özet halinde tablo 8, 9, 10, 11' de verilmektedir.

Öğretmen, Öğrenci ve Program Değerlendirilmesine Yönelik Ele Alınan Konular	Araştırmanın Kodu	Frekans Değeri
Öğretmenlerin dinî bilgi anlayışları	A23, A33, A37, A39	4
Öğretim programlarının değerlendirilmesi	A12, A32, A7	3
Öğretmenlerinin tükenmişlik algıları ve motivasyonları	A15, A14	2
Öğretmenlerin epistemik otorite durumu	A30, A27, A28, A20	4
Öğrencilerin meslek dersi öğretimini değerlendirmesi	A34, A20, A30, A25, A32,	5
Öğrencilerin öğretmenlerine ilişkin algıları	A3, A2, A31, A32	4
Öğrenci sorularının ve öğretmen cevapların incelenmesi	A1, A2, A4, A40	4

Öğretmen davranışları	A21, A8, A34, A5, A9, A1, A12, A2, A4, A15, A26, A13	12

Tablo 8: Araştırmaların Din Öğretimi Sürecindeki Öğretmen, Öğrenci ve Program Durumlarını Değerlendirme Yönünde Ele Aldığı Konular

Tablo 8 doğrultusunda incelenen araştırmalarda; din öğretimi sürecinde DKAB öğretmenlerinin durumları hakkında aşağıdaki konularda **olumsuz tespitlerin** yapıldığı gözlemlenmektedir.

- ❖ Öğrenci dışındaki kişi ve kurumlarla olan ilişkilerinde,
- ❖ Sosyal/kültürel aktivitelere katılım oranlarında,
- ❖ Araç gereç kullanımı, materyal geliştirme, bilgisayar, teknoloji kullanma oranlarında,
- ❖ Öğretim programlarını incelememeleri ve geleneksel ölçme değerlendirme araçlarını kullanmaları konusunda,
- ❖ Yeni hazırlanan din öğretimi programlarındaki öğretmen rollerini benimsememeleri hakkında,
- ❖ Dînî bilgi anlayışlarının, sahip oldukları pedagojik formasyonu baskılaması konusunda,
- ❖ Öğretim, strateji, yöntem ve tekniklerini uygulamada daha çok öğretmen merkezli davranmaları konularında **araştırmaların olumsuz tespitlerde bulunduğu** gözlemlenmektedir.

Ayrıca DKAB öğretmenleriyle ilgili araştırmalarda geçen “hizmet içi eğitim seminerlerinin öğretmenlik rolünü benimseme, mesleki öz yeterlik alanlarında bir etkisinin olmadığı” yönündeki tespitler dikkat çekmektedir. DKAB öğretmenleri hakkında spesifik bir durum olarak karşımıza çıkan; **“öğretmenlerin dînî bilgi anlayışlarının, sahip oldukları pedagojik formasyonu ve bu formasyonun kazandırdığı kimliği baskılaması, öğretmenlerin çoğunlukla normatif dini bilgi anlayışı ekseninde eğitimi sürdürmeleri ve bilginin analizini yapmaktan ziyade dini bilginin açıklanmasına yoğunlaşmış oldukları”** tespiti de oldukça önemli görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre İHL meslek dersleri öğretmenlerinin durumları hakkında da **yarı yarıya olumsuz çerçeve çizildiği** görülmektedir. Din öğretimi sürecinde İHL meslek dersleri öğretmenlerinin durumları hakkında aşağıdaki konularda **olumsuz tespitlerin** yapıldığı gözlemlenmektedir.

- ❖ Kültür dersi öğretmenlerine oranla daha az donanımlı olmaları,

- ❖ Bazı meslek derslerinin öğretiminde özellikle Kur'an-ı Kerim ve Arapça dersi öğretiminde yetersiz kalmaları,
 - ❖ Öğrenci dışındaki kişi/kurumlarla olan ilişki düzeylerinin istenilen şekilde olmaması,
 - ❖ Araç gereç kullanımı, materyal geliştirme, yeni hazırlanan din öğretimi programının gerektirdiği öğretmen rollerinde eksikliklerinin olması,
 - ❖ Bilgiyi aktarmada güçlük çekmeleri, öğrenciye örnek olamamaları" gibi konularda olumsuz tespitler yapılmıştır.
- İHL meslek dersleri öğretmenleri hakkında sosyo-psikolojik anlamda dikkat çeken bir durum olarak karşımıza çıkan; "İlçelerde çalışan öğretmenlerin motivasyonunun, şehirlerde çalışan öğretmenlere göre daha yüksek olması, İHO'da çalışan öğretmenlerin motivasyonunun, İHL'de çalışan öğretmenlerin motivasyonuna göre daha yüksek olması, merkezde çalışan öğretmenlerin daha otoriter bir tutum içerisinde oldukları" tespitleri de önem verilmesi gereken tespitler olarak değerlendirilmektedir.

Öğretmen Yeterliliğine Yönelik Ele Alınan Konular	Araştırmanın Kodu	Frekans
Genel yeterlikleri	A3, A7, A10,A12, A16, A17, A18, A41, A1, A2, A4, A26, A30	13
Öğrenci başarısını değerlendirebilme yeterlikleri	A11	1
Problem çözme becerisi kazandırabilme yeterlikleri	A22	1
Dinî danışmanlık/ Rehberlik yeterlikleri	A24	1
İletişim becerileri	A32	1
Eğitim- öğretim yeterlikleri	A25	1
Materyal geliştirme, teknoloji kullanma yeterlikleri	A35, A29, A5, A9, A19	5
Gördükleri din eğitiminin, duygusal zekâ ve mesleki öz-yeterlik üzerine etkisi	A21	1

Tablo 9: Araştırmaların Din Öğretimi Sürecindeki Öğretmen Yeterliliğine Yönelik Ele Aldığı Konular

Tablo 9'a göre; öğretmen yeterlik düzeylerini inceleyen toplam yirmi dört araştırma incelenmiştir. Bunlardan sadece beş tanesi İHL meslek dersleri öğretmenleri için yapılan alan araştırmalarıdır. Tablo 9 doğrultusunda bu araştırmalarda; din öğretimi sürecinde "DKAB/İDKAB" ve "İHO/İHL" meslek dersleri öğretmenlerinin yeterlik düzeyleri şöyledir;

DKAB öğretmenlerinin **yüksek yeterlik düzeylerinin** en çok; "öğrencilere karşı davranışlarda sıcak, samimi olma", "eğitim-öğretim bilgi/beceri algıları", "özel alan bilgileri ve formasyon" alanlarında olduğu gözlemlenmektedir. DKAB öğretmenlerinin **orta düzey yeterliklerinin** ise en çok; "eğitim öğretim sürecinde aktif olma", "çocuk merkezli yaklaşım", "amaca ulaştıracak bilgi/becerileri kullanma", "yapılandırmacı yaklaşıma göre yeni ölçme-değerlendirme tekniklerini kavrama, kullanma" alanlarında olduğu görülmektedir. DKAB öğretmenlerinin **düşük düzey yeterliklerine** gelince bu yeterlik konularının en çok; "eğitimde bilgisayar ve teknolojiden yararlanma", "materyal kullanma", "hizmet içinde özel alan bilgilerini yenileme/geliştirme", "genel kültür yönünden kendini geliştirme", "mesleğiyle ve alanıyla ilgili yenilikleri takip etme, değişime açık olma", "kavram öğretiminde yeni metotlar kullanma", "ölçme değerlendirme tekniklerini bilme" alanlarında olduğu tespit edilmiştir.

İHL meslek dersleri öğretmenlerinin **yüksek yeterlik düzeylerinin** en çok; "öğretmenlik rolünü benimseme, yansıtma, geliştirme", "öğretmen merkezli etkinlik geliştirme", "etkili iletişim bilgi/tekniklerini kullanma", "ders dışı etkinlikler düzenleme", "(İHL öğrencilerine göre) dini bilgi, öğretmenlik becerisi ve genel kültür seviyesi", "öğrenciyi tanıma, öğrencilerle iletişim kurma", "sınıf yönetimi/rehberlik", "eğitim-öğretim bilgi/becerileri", "özel alan bilgileri ve formasyon", alanlarında olduğu görülmektedir. İHL meslek dersleri öğretmenlerinin **orta düzey yeterliklerinin** ise en çok; "öğretimi planlama", "materyal geliştirme", "ölçme-değerlendirme", "öz yeterlik", "kişisel/mesleki değerler", "mesleki gelişim" gibi genel konulardaki yeterlikleri olduğu görülmektedir. İHL meslek dersleri öğretmenlerinin **düşük düzey yeterliklerine** gelince; "eğitimde bilgisayardan, teknolojiden yeteri kadar yararlanamama, materyal geliştirme ve ölçme değerlendirme tekniklerini bilme" maddeleri haricinde **en çok sosyo-psikolojik alandaki yeterliklerinde eksiklikler olduğu** görülmektedir. Özellikle; "öğrencilerin gözünde büyük oranda epistemik otorite olamamaları,

“okul aile ve toplumla olan ilişkilerinin beklentileri karşılayamamaları”, “öğrencilerin gelişimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları”, “pedagojik formasyon ve genel kültür gibi mesleki nitelikleri geliştirme konusunda eksikliklerinin olması”, “mesleğiyle ilgili yayınları ve yasaları gerektiği gibi izleyememeleri, yenilikleri, gelişmeleri takip etmemeleri”, “kendini geliştirme, okul dışı sosyal ilişkilerde/etkinliklerde sorumluluk üstlenme gibi konularda eksikliklerinin olması”, “öğrenci merkezli yöntem ve teknikleri kullanma, sürece yönelik etkili iletişim teknikleri kullanma” alanlarında yeterliklerinin düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin düşük düzeydeki yeterlik alanları sayısının, yüksek düzeydeki yeterlik alanları sayısından fazla olduğu gözlemlenmektedir.

Öğretmenlerin Sosyo-Psikolojik Problemlerine Yönelik Ele Alınan Konular	Araştırmanın Kodu	Frekans
Öğretmen davranışları	A8, A38, A9, A1, A4	5
Engellilerle durumları	A13	1
Mesleki tükenmişlik algıları ve motivasyonları	A14, A15	2
Epistemik otorite durumları	A28	1
Meslek dersi öğretiminin değerlendirilmesi (Sorunlar, program, güncel dini konular)	A20, A34, A36, A39, A24 A33, A37, A3	8
Öğrencilerin öğretmenleri hakkındaki metaforik algıları	A31	1
Dinî bilgi anlayışları ve din eğitiminin niteliği	A23, A27	2
Öğrenci soruları, öğretmen cevapları	A40	1
Öğretmenlerin programları değerlendirmeleri	A6, A30	2

Tablo 10: Araştırmaların Din Öğretimi Sürecindeki Öğretmenlerin Yaşadığı Sosyo-Psikolojik Problemlere Yönelik Ele Aldığı Konular

DKAB/İDKAB öğretmenlerinin sosyo-psikolojik problemlerine yönelik yapılan incelemede DKAB öğretmenlerinin problemlerini belirleyen on yedi araştırma incelenmiştir. İHL meslek dersleri öğretmenleri için yapılan araştırmada ise bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların azlığı sebebiyle toplamda altı araştırmaya ulaşılabilmektedir. Tablo 10 doğrultusunda incelenen bu araştırmalar öğretmenlerin direk

sosyo-psikolojik problemleri üzerine yapılan araştırmalar olmayıp öğretmenlerin genel problemleri arasında sosyo-psikolojik bağlamdaki problemlerini de kapsayan araştırmalardır. Bu doğrultuda **DKAB öğretmenlerinin sosyo-psikolojik problemlerinin** aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

❖ “Normatif dini bilgi anlayışı ekseninde öğretmenlerin, dini bilgi öğretiminde hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği noktasında çatışma ve kararsızlık yaşamaları”,

❖ “Öğretmenlerin klasik din eğitimi yaklaşımlarından kopamamaları”,

❖ “Branşlarının hassasiyeti nedeniyle toplum baskısını üzerlerinde hissetmeleri, bu sebeple mesleki tükenmişlik problemiyle karşı karşıya kalmaları”,

❖ “Program, müfredat, MEB’in benimsemiş olduğu dini bilgi anlayışı ve öğretim yaklaşımlarını formalite olarak görmeleri, bu sebeple din eğitimi alanında yapılan bilimsel çalışmaları, politikaları, müfredat ve ders içeriklerini önemsememeleri”,

❖ “Dini bilgiyle kurmuş oldukları bağın öğretmen kimliklerinden daha çok din adamı kimliklerini ön plana çıkarması,

❖ “Bazı ünitelerin öğrenci seviyesi açısından soyut, ağır olması” gibi konular üzerinde problem yaşadıkları gözlemlenmektedir.

Tablo 10 doğrultusunda incelenen araştırmalarda **İHL meslek dersleri öğretmenlerinin sosyo-psikolojik problemlerinin** aşağıdaki konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

❖ On beş yıl üzerinde çalışan öğretmenlerde öğrencilerin duygu ve düşüncelerini anlamamaktan ötürü motivasyon kaygılarının oluşması,

❖ Kendilerini geliştirememe,

❖ Meslek dersi öğretmenlerinin, pedagojik formasyon konularında öğrenciler üzerinde etkili olamamaları,

❖ Öğrencilerle iyi iletişim kurmada, kendilerini ve derslerini sevdirmede yetersiz olmaları” gibi konular üzerinde problem yaşadıkları gözlemlenmektedir.

Öğretmenlerin İhtiyaçlarına Yönelik Ele Alınan Konular	Araştırmanın Kodu	Frekans
DKAB öğretmenlerinin ihtiyaç alanları;	(DKAB)	9
Özel öğretim yöntemlerinin öğrenilmesi, kullanılması	A40	
Öğretim hedeflerine uygun yöntem seçiminin desteklenmesi	A2	
Alan bilgisi, güncel dini konularda yeterliliğin artırılması	A18	
Yeni program yaklaşımlarının anlaşılması	A6	
Kişisel/mesleki özelliklerinin geliştirilmesi	A38	
Öğretme-öğrenme süreci yönetiminin desteklenmesi	A16	
Rehberlik hizmeti sağlayabilme becerisinin desteklenmesi	A17	
Dini/soyut kavramları öğretme yönteminin desteklenmesi	A39	
Güncel dinî sorulara cevap verebilme becerisinin artırılması	A24	
İHL öğretmenlerinin ihtiyaç alanları;	(İHL)	2
Öğretmen profilinden kaynaklanan sorunların giderilmesi		
Lisans eğitiminin kalitesinin artırılması	27	
Hizmet içi uygulamalarıyla öğretmenlerin desteklenmesi		
Meslek dersi öğretmenlerinin branşlaşması		
Akademik yayınların takip edilmesi		
Epistemik otorite olabilmek için gerekli becerilerin kazanılması	28	

Tablo 11: Araştırmaların Din Öğretimi Sürecindeki Öğretmenlerin İhtiyaçlarına Yönelik Ele Aldığı Konular

DKAB/İDKAB öğretmenlerinin ihtiyaçlarına yönelik yapılan incelemede öğretmenlerin ihtiyaçlarını belirleyen dokuz araştırma incelenmiştir. İHL meslek dersleri öğretmenleri için yapılan araştırmada ise bu alanda yapılan araştırmaların azlığı sebebiyle toplamda 2 araştırmaya ulaşılabilmektedir.

Tablo 8, 9, 10, 11 doğrultusunda DKAB öğretmenlerinin yeterliklerine ve bu doğrultuda gelişen ihtiyaçlarına yönelik öneriler aşağıda maddeler halinde verilmektedir.

- ❖ Öğretmenlerin etkili iletişim kurabilmelerinin desteklenmesi,
- ❖ Eğitim teknolojileri, araç-gereç kullanımı veya materyal hazırlama konusunda öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri,
- ❖ Din eğitiminde yeni yöntemler ve süreçle ilgili ölçme değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesi,
- ❖ Öğretmenlerinin yeterlik alanlarını araştıran alan araştırmalarının artırılması, öğretmenlerinin sorunlarına çözüm önerileri geliştirebilmeleri için din öğretimi genel müdürlüğü çalışanları ve ilahiyat fakültesi öğretim üyeleriyle daha sık bir araya gelinmesi,
- ❖ Sınıf ortamı etkinlikleri, sınıf yönetimi, yeni programlar, branşlarla ilgili yenilikleri içeren eğitimlerin düzenlenmesi,
- ❖ Etkili bir din öğretimi için kazanımı hedeflenen kavramların; öğrencinin ihtiyacı, kişilik özellikleri, beklentileri, nitelikleri gözetilerek belirlenmesi,
- ❖ Öğretmenlere, kavram öğretimine yönelik eğitimlerin düzenlenmesi,
- ❖ Dini bilginin öğrenciye görelilik ilkesi çerçevesinde düzenlenmesi,
- ❖ Din eğitimi öğretmenlerine öğrencilerin gelişim basamaklarına uygun neyi, ne zaman ve nasıl öğretecekleri konusunda net sınırlar çizen kılavuz kitaplar hazırlanması,
- ❖ Öğretmenlerin gözlemlenmesi, denetlenmesi, takip mekanizmalarının geliştirilmesi,
- ❖ Din eğitimi süreci ve ortamları üzerine yapılan alan araştırmalarının birbirleriyle karşılaştırılması, bu konuda daha geniş çaplı değerlendirmelerin yapılması,
- ❖ Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğrenme/öğretme sürecinde uygulanan modellerin, yöntem ve stratejilerin din öğretimi programlarında da uygulanması önerilmektedir.

Araştırmalarda DKAB öğretim sürecine, bu süreçteki öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemlerine ve bu doğrultuda gelişen ihtiyaçlarına yönelik öneriler ise aşağıdaki gibidir;

- ❖ Dini bilginin normatif, yorumlayıcı, işlevselci boyutlarının olduğu gerçekliğiyle tüm bu boyutların harmanlanarak öğretilbileceği özgün bir din öğretimi yaklaşımının geliştirilmesi,

- ❖ Din öğretimi yaklaşımlarında öğreticiler açısından esnekliğin söz konusu olması, din öğretimi sürecinde bilginin, anlamın öğrenci tarafından yapılandırılmasına fırsat verilmesi,
- ❖ Bilgi aktarımına değil, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, davranışsal tutumlarının desteklenmesine önem verilmesi,
- ❖ Öğretmenlere, öğrencilerine problem çözme becerisi kazandırabilmeleri noktasında destek verilmesi,
- ❖ Mesleki kıdem artmasına rağmen DKAB öğretmenlerinin yeterlik puanlarının düşmesi arasındaki ilişkinin incelenmesi,
- ❖ Hizmet içi eğitim sayısının DKAB öğretmenlerinin yeterlik algılamalarında farklılık oluşturmaması sonucundan hareketle hizmet içi eğitim çalışmalarının sorgulanması,
- ❖ Mesleki tükenmişlik ölçeği en azından iki yılda bir uygulanarak mesleki tükenmişlik problemi yaşayan DKAB öğretmenlerinin tespit edilmesi önerilmektedir.

Tablo 8, 9, 10, 11 doğrultusunda İHO/ İHL öğretmenlerinin yeterliklerine ve bu doğrultuda gelişen ihtiyaçlarına yönelik öneriler aşağıda maddeler halinde verilmektedir:

- ❖ Araç-gereç kullanımı veya materyal hazırlama yöntemlerinin öğrenilmesi,
- ❖ Din eğitiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi,
- ❖ Yeni sınıf ortamı etkinlikleri hazırlama tekniklerinin gösterilmesi,
- ❖ Dersi ilgi çekici hale getirme yöntemlerinin geliştirilmesi,
- ❖ Yeni programların yaklaşımları ve mantığı açısından tanıtılması,
- ❖ Teknolojik aletlerin kullanım tecrübesinin kazandırılması,
- ❖ Süreçle ilgili ölçme değerlendirme yöntem ve tekniklerinin kazanılması,
- ❖ Öğretmenlere uygulamalı materyal geliştirme derslerinin verilmesi,
- ❖ Din eğitiminin kalitesinin artırılması konularında öneriler sunulmuştur.

Araştırmalarda İHL/İHO meslek dersleri öğretim sürecine, bu süreçteki öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemlerine ve bu doğrultuda gelişen ihtiyaçlara yönelik öneriler ise aşağıdaki gibidir;

- ❖ Öğretmenlerin pedagojik formasyon bilgileriyle din eğitimi bilgileri birleştirilmeli,

- ❖ İHL meslek derslerinde branşlaşmaya gidilmeli, öğretmenlik mesleğinden emeklilik için üst yaş sınırı getirilmeli,
- ❖ Din eğitimi süreci ve ortamları üzerine yapılan alan araştırmalar arttırılmalı,
- ❖ Öğrencilerinin gelişim süreçlerine, ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine dönük dersler konulmalı,
- ❖ Meslek dersleri azaltılmalı, uygulamalı dersler konulmalı, müfredat hafifletilmeli,
- ❖ Meslek derslerinin işlenişi ilgi çekici hale getirilmeli,
- ❖ Öğretmenlere araç/gereç konusunda rehberlik edecek kılavuzlar hazırlanmalı,
- ❖ Kültürel/sanatsal faaliyetlerde öğretmenlerin görev ve sorumluluk almaları sağlanmalı,
- ❖ Öğretmen atanırken proje okullarındaki gibi ilk atama yoluyla değil, belirli profesyonel çalışma disiplini edinmiş öğretmenlerden atama yapılmalı,
- ❖ Öğretmenlere mentörlük sistemi getirilmeli gibi konularda öneriler sunulmuştur.

Tartışma

Din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin karşılaştığı pek çok sosyo-psikolojik problemin öğretmen yeterlikleriyle alakalı olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin “**Bu süreçteki öğretmenlerin, genellikle epistemik otorite olarak görülmemeleri**”, “**Öğretmenlerin dinî bilgi anlayışlarının, sahip oldukları pedagojik formasyonu ve bu formasyonun kazandırdığı kimliği baskılaması**”, “**Öğretmenlerde öğrencilerin duygu ve düşüncelerini anlamamaktan ötürü motivasyon kaygılarının oluşması**”, “**Bütün meslek dersi öğretmenlerinin tüm meslek derslerinde aynı oranda başarılı olamamaları**” ve “**Meslek dersi öğretmenlerinin, pedagojik formasyon konularında, öğrenciler üzerinde etkili olamamaları**”, gibi yaşanan pek çok sosyo-psikolojik problemin, spesifik öğretmen yeterlik alanlarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Ancak din öğretimi sürecindeki spesifik öğretmen yeterliği alanlarına duyulan bu önemli ihtiyaca rağmen konuyla ilgili yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunun MEB’in temel eğitime destek programı kapsamında geliştirilen altı ana yeterlik maddesi çerçevesinde yapıldığı tespit edilmiştir. Din öğretimi sürecinin gerekleri düşünüldüğünde bu ana yeterlik maddelerinin yanı sıra konu alanıyla

ilgili daha nitelikli ve ayrıntılı yeterlik maddelerine ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın inceleme kapsamına aldığı çalışmalara kronolojik açıdan bakıldığında bu alanda yapılan çalışmaların genel bir çerçeveden daha ayrıntılı konulara doğru gelişim gösterdiği, zamanla konuların çeşitlendirildiği görülmektedir. Ancak din eğitimi/öğretimi sürecindeki öğretmenlerin daha kapsamlı değerlendirilebilmesi ve süreç içerisindeki nabzın dinamik tutulabilmesi için bu alanda yapılan araştırmaların birbirleriyle karşılaştırılması, daha geniş bakış açılarına sahip kapsamlı değerlendirmelerin yapılması gerekli görülmektedir.

Bu alandaki çalışmaların ilk olarak 2002'de ölçek geliştirmeye yönelik ön araştırmayla başladığı gözlemlenmektedir. Daha sonra 2010'da bu çalışmaların sayısında artış olduğu görülmekte ve çalışmalar en çok 2018-2021 yılları arasında toplanmaktadır. Ancak en fazla çalışmanın yapıldığı yıl olarak 2019 yılı tespit edilmiştir. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışmaların artış görmesi bu konudaki ihtiyacın arttığını göstermektedir. Ayrıca 2019 yılında araştırmaların pik yapması, bu yılda pandemi nedeniyle kapanmaların yaşanması ve insanların bu sebeple bilimsel çalışmalara daha çok vakit ayırabilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir.

İnceleme kapsamına alınan çalışmaların yirmi dördü makale, on ikisi yüksek lisans tezi, beşi de doktora tezidir. Araştırma türü olarak en çok makale çalışmasının yapıldığı tespit edilmiştir. Makale çalışmalarının, araştırmacılara daha bağımsız çalışma ortamları sunması ve lisansüstü tez çalışmalarına göre daha kısa sürede tamamlanabilmesi sebepleriyle daha çok tercih edildiği düşünülmektedir. Ancak bu alanın proje ya da doktora çalışmaları gibi daha kapsamlı bilimsel araştırmalara ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Yapılan inceleme sonucuna göre çalışmaların yirmi dördü öğretmen yeterliliği, onu öğretmen, öğrenci ve program durumlarının değerlendirilmesi, yedisi ise din öğretimi sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve sosyo-psikolojik problemlerle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu araştırmalar da öğretmenlerin direk sosyo-psikolojik problemleri üzerine yapılan araştırmalar olmayıp öğretmenlerin genel problemleri arasında sosyo-psikolojik bağlamdaki problemlerini kapsayan araştırmalardır. Araştırma sonucunda din öğretimi sürecinde öğretmenlerin **sosyo-psikolojik problemleriyle ilgili**

yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu hatta bu alanda müstakil olarak bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmaların çalışma grupları incelendiğinde; İHL/İHO Meslek Dersleri Öğretmenleriyle yapılan çalışmaların, örneklem oluşturulmadan yapılan literatür çalışmalarından sonra **üzerinde en az çalışılan alan olduğu** tespit edilmiştir.

Araştırma neticesine göre ele alınan çalışmaların kırk ayrı il genelinde yapıldığı gözlemlenmektedir. Üzerinde en çok çalışma yapılan şehirler sırasıyla İstanbul, Ankara, Erzurum'dur. Türkiye'nin bütün bölgelerini içeren kapsamlı bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Türkiye'nin bütün illeri göz önüne alındığında bu illerin sadece yarısına yakınında bu alanda çalışma yapıldığı görülmektedir. Ayrıca inceleme kapsamına alınan araştırmaların yirmisinde nitel, on altısında nicel, üçünde karma araştırma yöntemi, ikisinde de literatür araştırması yöntemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Genel olarak araştırma kapsamına alınan çalışmalar değerlendirildiğinde; öğretmenlerin en çok; "yenilikleri takip etme", "teknolojiden yararlanma", "materyal geliştirme", "öğretim programlarının yaklaşımlarını anlama", "uygun yöntem seçebilme" alanlarında yetersizlik yaşadıkları; "kendilerini geliştirme", "dini bilgiyi aktarırken öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, davranışsal tutumlarını destekleyebilme", "problem çözme ve baş etme konularında öğrenciye rehberlik edebilme", "din öğretimi normatif din anlayışı çerçevesinin dışına taşıyabilme", "öğrencilerin gözünde güvenilir bilgi kaynağı olma" konularında ise sosyo-psikolojik problem yaşadıkları ve bu doğrultuda desteğe ihtiyaçları olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca araştırma neticesinde; din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin durumları ve yeterlikleriyle ilgili ulaşılan sonuçlarda öğretmenlerin genel durumlarının ve yeterliklerinin daha çok olumsuz olarak değerlendirildiği ve öğretmenlerin sosyo-psikolojik alanda önemli sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu sonuç din öğretimi süreci/ortamları üzerinde daha geniş çapta araştırmaların yapılıp değerlendirilmesi, bu araştırmalar doğrultusunda öğretmen eğitimlerinin yapılandırılması gerektiği tezini desteklemektedir. Ancak bu bağlamda yine araştırma sonucunda ulaşılan; "Hizmet içi eğitim seminerlerinin öğretmenlik rolünü benimseme ve mesleki öz yeterlik alanlarında etkili olmadığı, teknoloji geliştirme konusunda da hizmet içi eğitim faaliyetlerinin yeterli olmadığı" tespitlerini de dikkate alarak, öğretmen

eğitimlerinin içeriğinin ve niteliğinin yeniden gözden geçirilmesi tavsiye edilmektedir. Yine araştırma sonucuna göre “dinî bilgiyi öğretirken öğrenciye görelilik ilkesinin öğretim süreçlerinde göz ardı edildiği”, “öğretmenlerin bu konuda problem yaşadıkları” tespitlerinin, “bütün meslek dersi öğretmenlerinin tüm meslek derslerinde aynı oranda başarılı olmadığı” tespitiyle birlikte değerlendirilmesi, bu şekilde hem meslek derslerinde bir branşlaşmaya gidilmesi hem de öğrenci merkezli bir yaklaşımla öğrenciye görelilik ilkesinin günümüz şartlarına göre düzenlenmesi önerilmektedir.

Türkiye’de din öğretimi sürecindeki öğretmenlerin genel durumları, yeterlikleri, sosyo-psikolojik problemleri, bu problemlerin öğretmen yeterlikleriyle ilişkisi, bu doğrultuda gelişen ihtiyaçları genel olarak değerlendirildiğinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Öğretmenlerin karşılaştığı pek çok sosyo-psikolojik problemin öğretmen yeterlikleriyle alakalı olduğu tespit edilmiştir. Bu süreçteki öğretmenlerin düşük düzeydeki yeterlikleri ve çoğunlukla buna bağlı olarak gelişen sosyo-psikolojik problemleri daha çok öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin, İHL meslek dersleri öğretmenleri ve DKAB öğretmenlerine yönelik özgün ve müstakil bir şekilde düzenlenmemesinden kaynaklanmaktadır. Araştırma sonucuna göre konuyla ilgili çözüm önerileri şu şekilde sıralanmaktadır;

a. Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri, İHL meslek dersleri öğretmenleri ve DKAB öğretmenlerine yönelik özgün ve müstakil bir şekilde yeniden düzenlenmeli, İHL meslek derslerinde ve DKAB derslerinde alan uzmanlığına göre öğretmen yeterliklerinin belirlenmesi sağlanmalıdır.

b. Öğretmen formasyonu eğitim yeterliklerine, dini bilginin nasıl öğretilmesi gerekliliğine yönelik güncel, akademik yöntemler entegre edilmelidir.

c. Din öğretimi sürecindeki öğretmen yeterliklerine sürecin daha iyi yönetilmesine destek sağlayıcı sosyo-psikolojik nitelikteki yeterlikler, bu yeterliklerle birlikte “manevi iyi oluş”, “manevi rehberlik” ve “dini danışmanlık” gibi yeterliklerin de eklenmesi önerilmektedir.

2. Din öğretimi sürecindeki öğretmen yeterliğine yönelik bilimsel araştırmaların “özel alan yeterliği” ile ilişkilendirilerek geliştirilmesi gerekliliği hissedilmektedir. Bu konuda daha nitelikli araştırmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

3. Araştırma verilerine göre din öğretimi süreci daha çok normatif bir din anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Öğretmenlerin karşılaştıkları birçok sosyo-psikolojik problem bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle dini bilgiyi öğretme süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesi önerilmektedir. Bu bağlamda;

a. Dini bilginin yorumlayıcı, işlevsel, normatif yönlerinin, öğrencilerin ihtiyacına göre din öğretimi programlarına yansıtılması,

b. Dini bilginin türüne göre öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, geliştirilen öğretim yöntemlerinin öğretmenlere kazandırılması, öğretmenlerin dini bilgi algılarında farkındalıklarının sağlanması yönünde çalışmaların yapılması önerilmektedir.

4. Dini bilginin ve din algısının temelini oluşturan “Allah algısı ve Allah’a olumlu bağlanma figürleri” gibi dînî duyguyu besleyen ve dînî bilgiyi yapılandıran konuların bilinçli ve stratejik plan dâhilinde din öğretimi programları kapsamına alınması gerekli görülmektedir. Bu gerekliliğin en önemli nedeni din öğretimi sürecinde bireye öğretilen dînî temsillerin, Allah’a yönelik atıfların,⁵⁹ dini/sosyal birçok yönlendirmenin⁶⁰ bireydeki Allah algısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilme potansiyelidir. Bu algının olumsuz yönde gelişmesi, bireyin tüm dini inançlarının da bu yönde gelişmesine sebep olabilmektedir. Nitekim Allah algısı, bireyin bütün inançlarını etkilemektedir.⁶¹ Ayrıca bu konuların din öğretimi sürecindeki öğretmen yetiştirme programları kapsamına da dâhil edilmesi, bu süreçteki öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemlerinin azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir. Nitekim olumlu yönde Allah algısının geliştirilebilmesi bireydeki sosyo-psikolojik problemlerin kaynağını oluşturan sosyal ilişkilerin de niteliğini düzenlemekte, bireylerin daha güvenli sosyal ilişkiler kurmasına,⁶² diğer

⁵⁹ Özlem Güler, *Tanrı’ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 17.

⁶⁰ Hümeysra N. Tan, *Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 68.

⁶¹ Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), iii.

⁶² Akif Hayta, “Anneden Allah’a: Bağlanma Teorisi ve İslâm’da Allah Tasavvuru”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006), 57.

insanlarla ilişkilerinde daha hoşgörülü olmasına,⁶³ en nihayetinde manevi iyi oluşunun temin edilmesine⁶⁴ katkı sağlamaktadır.

5. Öğrencilerin gözünde öğretmenlerin güvenilir bilgi kaynağı olabilmesi yönünde daha nitelikli araştırmalarının yapılması ve din öğretimi sürecinde öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemleriyle ilgili araştırmaların kapsamının genişletilmesi tavsiye edilmektedir.

6. Öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemlerinin giderilmesine ya da en azından azaltılmasına katkı sağlaması açısından hizmet içi eğitim seminerlerinin içeriğine ve öğretmen yetiştirme programlarına "ilerleyici sinerji" yaklaşımına göre hazırlanmış kişisel, toplumsal, çevresel, evrensel alanları düzenlemeyi kapsayan "manevi iyi oluş" uygulamalarının⁶⁵ dahil edilmesi önerilmektedir.

7. İHL/İHO meslek dersleri öğretmenleriyle yapılan çalışmaların artırılması tavsiye edilmektedir.

Araştırma verilerinden yola çıkılarak, günümüzde din öğretimi metodolojisinin, öğretmenlerin sosyo-psikolojik problemlerine çözüm önerileri geliştiren, yeterliklerini yeniden düzenleyen ve bu doğrultuda ihtiyaçlarını karşılayan, çağın gereklerine uygun yeni bir paradigmaya ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Acuner, Hacı Yusuf - Erbaş, Ahmet Akif. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Diğer Branş Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016), 147-170.

<https://app.trdizin.gov.tr/makale/TWpFMU1qUTJOZz09>

Akyürek, Süleyman. "İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersiyeli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Yeterliklerine İlişkin Algıları". *Değerler Eğitimi Dergisi* 16/1 (2012), 7-47.

<https://doi.org/10.28949/bilimname.845014>

Arpacı, Mücahit. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Yeterlikleri İzmir İli örneğinde Bir Alan Araştırması*.

⁶³ Richard Beck, "God as a Secure Base: Attachment to God and Theological Exploration", *Journal of Psychology and Theology* 34/2 (2006), 125.

⁶⁴ Tan, *Manevi İyi Oluş Uygulaması*, 68-70.

⁶⁵ Hümevra N. Tan, *Manevi İyi Oluş Teori Temellendirme ve Bir Uygulama Modeli* (Ankara: Eski Yeni Yayıncılık, 2024), 95-286.

- Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Asrı, Safinaz. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin Mesleki Yeterlikleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Aşlamacı, İbrahim. "İmam Hatip Liselerindeki Din Eğitiminin Niteliğiyle İlgili Sorunlar: Okul Yöneticilerinin Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma". *Turkish Studies* 12/10 (2017), 49-80.
<https://hdl.handle.net/11616/17464>
- Aşlamacı, İbrahim. "İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Meslek Dersi Öğretmenlerinin Yeterliklerine İlişkin Algıları". *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 11/22 (2018), 87-106.
- Aşlamacı, İbrahim - Gök, Ömer Faruk. "Öğretmenlerine Göre Ortaokul Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinde Karşılaşılan Sorunlar: Nitel Bir Araştırma". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2019), 354-385.
<https://doi.org/10.33931/abuifd.633277>
- Ayaydın, Nesrin. *Din Öğretiminde Soyut Kavramların Öğretilmesiyle İlgili Problemlerin İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Davie, Grace. "Din Sosyolojisi". çev. Halil Aydınalp. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2005), 217-230.
- Baltacı, Ali. "İmam-Hatip Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin Mesleki Sorunlarının Analizi ve Çözüm Önerileri". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2 (2019), 241-264. <https://doi.org/10.29288/ilted.588197>
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi / Journal of Bitlis Eren University Institute of Social Sciences* 7/1 (2018), 231-274.
- Baltacı, Ali. "Okul Yöneticilerine Göre İmam-Hatip Liselerinde Karşılaşılan Sorunlar". *Bilimname* 40/4 (2019), 375-406.
<https://doi.org/10.28949/bilimname.567258>
- Bayraktar, Nazım. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Algıları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Beck, Richard. "God as a Secure Base: Attachment to God and Theological Exploration". *Journal of Psychology and Theology* 34/2 (2006), 125-132.
<https://doi.org/10.1177/009164710603400202>

- Çelik, Zeynep. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde Öğretmen Davranışları (Çınarcık Örneği)*. Yalova: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Çetinel, Hasan. "Kavram Olgusu; Dinî Kavramların Öğretimi, Önemi ve Sınırlılıkları Üzerine". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2019), 89-114.
- Demir, Ömer - Cesur, Fatma. "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Derslerinde Kullandıkları Öğretim Teknolojileri-Materyaller ve Konuya İlişkin Görüşleri". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2019), 63-97.
- Demir, Rıdvan. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Araç-Gereç Kullanma Bilgi ve Alışkanlıkları (Adana Örneği)*, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Doğan, Recai - Altaş, Nurullah. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Yeterlik Ölçeği Üzerine Bir Ön Araştırma". *AÜİFD* 43/1 (2002), 109-122.
https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000081
- Doğan, Recai - Altaş, Nurullah. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlik Düzeylerini Etkileyen Faktörler (Ankara Örneği)". *AÜİFD* 44/2 (2003), 173-186.
https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000151
- Emmons, Robert - Paloutzian, Raymond. "Din Psikolojisi". çev. Ali Ayten. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2001), 105-124.
- Ev, Hacer Âşık. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretmeninin Nitelik ve Mesleki Yeterlikleri". *İlköğretim Online* 10/2 (2011), 523-538.
- Güler, Özlem. *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Göksu, Turkut. *Sosyal Psikoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğrenci Başarısını Değerlendirme Yeterlikleri (İstanbul Örneği)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Hayta, Akif. "Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslâm'da Allah Tasavvuru". *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/12 (2006), 57.
- Hogg, Michael A. - Abrams, Dominic. "Social motivation, self-esteem and social identity." *Social identity theory: Constructive and critical advances*.

- ed. Dominic Abrams - Michael A. Hogg. 28-47. London: Harvester Wheat Sheaf, 1990.
- Hogg, Michael A. - Abrams, Dominic. *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London -New York: Routledge, 1988.
- İlhan, Mehmet. *İmam Hatip Meslek Dersleri İle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Motivasyonlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi (Uşak Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kalkan, Ümit Atasoy vd. "DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin İletişim Becerilerinin Öğrenci Tutumlarına Etkisi". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 9/17 (2022), 149-176.
- Karakuş, Kübra. *DKAB Öğretmenlerinin Aldıkları Din Eğitiminin, Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Mesleki Öz-Yeterliklerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Anadolu Yakası Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Karasu, Teceli. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Sürecindeki Engelliler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karateke, Tuncay. "İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin İmam Hatip Lisesi, Meslek Dersi Öğretmeni ve İdarecilerine İlişkin Metaforik Algıları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/3 (2019), 1235-1256.
<https://doi.org/10.18505/cuid.620035>
- Kaya, Umut. "Din Derslerine Giren Öğretmenlerin Yeterliklerine Dair Bir İnceleme". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (2018), 78-110. <https://doi.org/10.15370/maruifd.515283>
- Koç, Ahmet. "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlikleri". *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/19 (2010), 107-149.
- Koç, Ahmet. "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2009), 131-174.
- Korkmaz, Mehmet. "İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Materyal Geliştirme Durumları". *Bilimname* 35/1 (2018), 205-209.
<http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.380607>
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri pdf 2017". Erişim 25 Ocak 2024.
https://oygm.meb.gov.tr/dosyalar/StPrg/Ogretmenlik_Meslegi_Genel_Yeterlikleri.pdf

- Ozankaya, Özer. "Toplumsal Davranışların Dilimi: Sosyal Psikoloji". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 23 (1968).
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000968
- Öncül, Remzi. *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000.
- Örekli, Müslime. *Anadolu İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Öğrenciler Tarafından Epistemik Otorite Olarak Görülmesi Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özdemir, Mustafa. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin DKAB Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama ve Kullanma Durumu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özgül, Zehra. *Öğrenci Görüşlerine Göre İmam Hatip Liselerinde Meslek Derslerinin Değerlendirilmesi (Şanlıurfa Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Polat, Seyat - Ay, Osman. "Meta-Sentez: Kavramsal Bir Çözümleme". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi ENAD* 4/2 (2016), 52-64.
<http://dx.doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.4c2s3m>
- Sayın, Gülşen. *Din Dersleri Öğretmenlerinin Dinî Bilgi Anlayışları ve Bunun Din Öğretimine Yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Şimşek, Eyüp. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Öğretim Teknolojileri Alanındaki Yeterlikleri". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22/3 (2018), 1631-1648.
- Şimşek, Eyüp. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Yeterlikleri (Erzurum Örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Tan, Hümeysra Nazlı. *Manevi İyi Oluş Uygulaması Yoluyla Yaşam Doyumu, Manevi Yönelim ve Mutluluk Yönelimlerinin İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Tan, Hümeysra Nazlı. *Manevi İyi Oluş Teori Temellendirme ve Bir Uygulama Modeli*. Ankara: Eski Yeni Yayıncılık, 2024.
- Taylor, Shelley E. vd. *Sosyal Psikoloji*. çev. Ali Dönmez. İstanbul: İmge Yayınları, 2007.
- Turan, E. Zehra. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Yeterlikleri: Veli Beklentileri". *ÇÜİFD* 17/2 (2017), 185-204.

- Uçak, Habibe Erva - Doğan, Recai. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Kavram Öğretimi Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar". *Journal of Islamic Research* 32/2 (2021), 410-426.
- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yay, 2007.
- Yiğit, Yasin. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğrencilere Problem Çözme Becerisi Kazandırma Yeterliği Üzerine Bir Alan Araştırması (Türkiye Örneği)". *DEUİFD* 53 (2021), 133-163. <https://doi.org/10.21054/deuifd.878017>
- Zengin, Erdal - Gezer Şen, Burcu. "4. Sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Öğrencilerin Sordukları Sorular ve Öğretmenlerin Verdikleri Cevapların İncelenmesi". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 40 (2021), 56-70. <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.2021.177>
- Zengin, Mahmut. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlik Algıları". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/22 (2013), 1-28.
- Zengin, Mahmut. *Yapılandırmacılık ve Din Eğitimi İlköğretim DKAB öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve Öğretmen Görüşleri Açısından Etkililiği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.